

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

САБАДУХА ОЛЕКСІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 1: 316.3

**СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗБУДОВИ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ

на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Житомир – 2014

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Козловець Микола Адамович,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Полисаєв Олександр Павлович,
Національний авіаційний університет (м. Київ),
професор кафедри політології і соціальних технологій;

кандидат філософських наук, доцент
Корабльова Валерія Миколаївна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
докторант кафедри філософії гуманітарних наук.

Захист відбудеться "24" вересня 2014 року о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 14.053.02. у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, Україна, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою: 10008, Україна, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40.

Автореферат розіслано "22" серпня 2014 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Горохова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проблема соціальної відповідальності на сучасному етапі розвитку українського суспільства набуває особливої актуальності. Як форма взаємозв'язку, інтегральна якість особи, відповідальність є соціальною цінністю, поширюється на всі сфери суспільного та приватного життя. Розбудова громадянського суспільства в Україні можлива лише за умов сформованості соціальної відповідальності в усіх суб'єктів соціальної взаємодії.

Наявні в українському суспільстві соціальні, економічні, політичні та екологічні проблеми, нерозвиненість громадянських структур є наслідком безвідповідальності різних суб'єктів соціально-політичного простору: громадян, політиків, державних і громадських діячів, державних службовців, власників, підприємців, що керують соціально-політичними, економічними й культурними процесами. Чи не найболючіша проблема сьогодення – це криза відповідальності, котра пронизує всі структури й рівні суспільного організму. Безвідповідальне ставлення людини до інших людей, суспільства загалом, майбутнього країни, природи досягло критичної межі. Сучасний панівний тип людини – людина маси – переслідує власні егоцентричні цілі й не бажає нести відповідальність за наслідки своєї діяльності. Розуміння свободи на рівні буденної свідомості зводять зазвичай до стихійного волевиявлення, реалізації особистісних бажань і прагнень. При цьому ігнорують найважливіший атрибут свободи – особисту відповідальність за зроблений вільний вибір.

Залучення різноманітних суб'єктів (держави, організацій, соціальних груп, індивідів) на основі підвищення рівня соціальної відповідальності є одним з найбільш ефективних способів вирішення соціальних проблем у різних сферах суспільного життя. Водночас відповідальні дії суб'єктів соціального простору – необхідна умова розбудови громадянського суспільства й консолідації української нації. Саме індивіди та юридичні особи, які відчують соціальну відповідальність перед суспільством і майбутніми поколіннями, долають власну відчуженість від суспільно-політичних процесів і беруть активну участь у вирішенні соціальних питань, захисті громадянських прав, контролі за діяльністю влади. Значущість соціальної відповідальності полягає й у тому, що вона сприяє консолідації суб'єктів українського соціуму: відповідальні особи об'єднуються задля досягнення спільної мети – утвердження у суспільстві соціальної справедливості й солідарності, громадянських прав і свобод, розвитку нації.

Відтак соціально-філософське осмислення соціальної відповідальності та її впливу на формування громадянського суспільства у сучасних умовах, аналіз тих людських якостей, які зумовлюють прояви соціальної відповідальності, є надзвичайно актуальним. Утім, незважаючи на значний доробок дослідників, соціальна відповідальність як чинник формування громадянського суспільства поки що не стала предметом ґрунтовного соціально-філософського аналізу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової програми кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка "Випробування людського буття: класичний і посткласичний дискурс" (НДР № 0111U000154).

Метою дисертаційної роботи є соціально-філософський аналіз феномену соціальної відповідальності та осмислення його ролі в становленні громадянського суспільства.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі **завдання**:

- дослідити генезу соціальної відповідальності в історії соціально-філософської думки;
- сформулювати філософсько-методологічне підґрунтя аналізу проблеми соціальної відповідальності;
- проаналізувати специфіку соціальної відповідальності суб'єктів суспільного простору в процесі розбудови громадянських суспільств у Європі;
- розкрити діалектичний взаємозв'язок соціальної відповідальності, дискурсивно-комунікативних практик і соціального капіталу в сучасному європейському суспільстві;
- з'ясувати чинники становлення громадянського суспільства в Україні;
- охарактеризувати відповідальність держави, органів місцевого самоврядування, громадських організацій і християнських церков за розбудову й модернізацію громадянського суспільства в Україні.

Об'єкт дослідження – відповідальність як соціальний феномен.

Предмет дослідження – соціальна відповідальність суб'єктів соціальної взаємодії як чинник розбудови громадянського суспільства.

Методи дослідження. Специфіка теми й особливості предмета дослідження зумовили використання сукупності підходів і методів. Історико-філософський підхід забезпечив дослідження соціальної відповідальності в контексті європейської та вітчизняної філософської традиції; компаративістський підхід використано для виявлення смислових паралелей у формуванні соціальної відповідальності між європейською та українською суспільними практиками; феноменологічний підхід дозволив обґрунтувати позицію, що почуття соціальної відповідальності характерне для індивіда певного рівня інтелектуально-психологічного розвитку. Герменевтичний метод дав змогу з'ясувати особливості розуміння соціальної відповідальності в різних соціально-філософських концепціях. З використанням структурно-функціонального підходу сформульовано методологічне підґрунтя дослідження соціальної відповідальності, обґрунтовано роль соціальних інститутів у становленні й функціонуванні громадянського суспільства.

Необхідним інструментарієм для досягнення мети дисертаційного дослідження і реалізації поставлених завдань є принципи системності, цілісності, єдності історичного й логічного, розвитку і взаємозв'язку. Важливою складовою методології дослідження є міждисциплінарний підхід, у

межах якого відбувається залучення й використання результатів і напрацювань у галузі історії філософії, соціальної філософії, політичної філософії, політичної соціології, державного управління, етнології.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у здійсненні соціально-філософського аналізу соціальної відповідальності, з'ясуванні її ролі та значення в розбудові громадянських суспільств у західноєвропейських країнах і в сучасній Україні.

У дисертації сформульовано й винесено на захист положення, що містять такі елементи наукової новизни:

– вперше обґрунтовано, що в основу соціально-філософського аналізу феномену соціальної відповідальності слід покласти суб'єкт-об'єкт-суб'єктні відносини ($S' - O - S''$). Індивід (S') має нести соціальну відповідальність як за продукт власної діяльності (O , об'єкт), так і за характер суспільних відносин (), створюваних рухом цього продукту в соціумі. Відповідати людина має перед іншим суб'єктом, суспільством і майбутніми поколіннями (S''). Запропоновано авторське визначення поняття "соціальна відповідальність", сутність якого розкрито через здатність людини усвідомлювати перед суспільством загалом і майбутніми поколіннями наслідки власних дій: контролювати якість предмета діяльності й характер відтворених відносин у різних сферах суспільного буття – економічній, політичній, правовій, культурній та ін. Встановлено, що в основі відповідальної діяльності лежить насамперед соціальний інтерес, а продуцентом відповідальності є індивід особистісного рівня розвитку сутнісних сил, спонукуваний інтересом суспільства. Аргументовано, що деструктивні безвідповідальні процеси в соціумі пов'язані передусім з діяльністю індивіда репродуктивного рівня розвитку, який сьогодні домінує в суспільстві;

– комплексно досліджено сутність і генезу соціальної відповідальності в історії філософської думки. Як суспільний феномен соціальна відповідальність відображає об'єктивний, історично-конкретний характер взаємин між індивідом, громадою й суспільством у контексті свідомого здійснення взаємних вимог. Зміст соціальної відповідальності охоплює три аспекти взаємодії соціальних суб'єктів: характер виконання соціальним суб'єктом його призначення та обов'язків; суспільне оцінювання дій або бездіяльності соціального суб'єкта (правова, політична, моральна, естетична відповідальність); соціальні санкції, які застосовує соціум до суб'єкта за наслідки його діяльності або бездіяльності. Встановлено, що зміст феномену відповідальності еволюціонував у процесі розбудови громадянських суспільств у Європі від морально-етичного та правового змісту до соціального, який передбачає усвідомлення перед суспільством наслідків власних дій, контроль якості предмета власної діяльності й характеру суспільних відносин. Доведено, що в процесі розбудови *європейських* громадянських суспільств постала

необхідність формування у громадян соціальної відповідальності перед суспільством загалом і майбутніми поколіннями зокрема;

– обґрунтовано, що дискурсивно-комунікативні практики та соціальний капітал є умовами й результатом формування соціальної відповідальності в сучасному суспільстві, а відповідальність – підґрунтям функціонування дискурсивно-комунікативних практик, які є механізмом формування соціального капіталу;

– доведено, що соціальна відповідальність становить універсальну, всезагальну форму зв'язку та взаємозалежності людини й суспільства, яка формується одночасно зі становленням громадянського суспільства. Як соціальний та особистісний феномен відповідальність невіддільна від свободи й виникає тільки тоді, коли людина вільна в думках і вчинках. Аргументовано, що здібності людини, її соціальні якості, внутрішня потреба діяти в інтересах суспільства та усвідомлення власної ролі в націє- та державотворчому процесі зумовлюють почуття соціальної відповідальності перед суспільством і майбутніми поколіннями. Саме соціальна відповідальність громадян сприяє консолідації суспільства, що відбувається на основі усвідомлення кожним індивідом власної відповідальності перед соціумом загалом і майбутніми поколіннями зокрема. Обґрунтовано, що інтеграції громадянського суспільства сприяє й соціальна відповідальність бізнесу, представники якого мають відповідати за наслідки виробничої діяльності та характер відтворюваних відносин у різних сферах соціального буття, активніше залучати громадян до процесу прийняття рішень у виробничій діяльності;

– набуло подальшого розвитку положення, що соціальний, суспільно значущий інтерес має бути основою відповідальної діяльності національної еліти. Аргументовано, що вітчизняна еліта має сприяти формуванню соціальної відповідальності й вихованню національної свідомості в інших суб'єктів соціального простору та розбудові громадянського суспільства в країні;

– обґрунтовано необхідність відмови від пірамідальної й центр-периферійної моделей суспільної організації влади та впровадження мережевої моделі – сукупності горизонтальних зв'язків, делегування значного обсягу владних повноважень виборним структурним одиницям і наділення їх необхідними правами, обов'язками та ресурсами, що сприятиме формуванню соціальної відповідальності громадян за процеси самоврядування. Доведено важливість посилення соціальної відповідальності держави та її органів, політиків і державних діячів, органів місцевого самоврядування, політичних партій, громадських організацій та християнських церков як важливих чинників розбудови громадянського суспільства в Україні. Послаблення соціальної відповідальності зазначених інституцій неминуче призводить до дезінтеграції українського суспільства, зростання соціальної напруженості. Встановлено, що формування громадянського суспільства в Україні можливе лише за наявності критичної маси соціально відповідальних особистостей, подолання кланової та

корпоративної вигоди певних соціальних груп й формування соціального інтересу в суспільних суб'єктів.

Теоретичне значення дисертації полягає у збагаченні, конкретизації та уточненні понятійно-категоріального апарату сучасного суспільствознавства, в обґрунтуванні методологічного підґрунтя соціально-філософського аналізу феномену соціальної відповідальності, визначенні ролі та значення соціальної відповідальності для становлення й подальшого розвитку громадянського суспільства в Україні. Зроблено висновок щодо необхідності формування соціальної відповідальності всіх суб'єктів суспільно-політичного процесу в новітньому націє- та державотворенні. Основні положення дисертації можуть слугувати підґрунтям для подальших досліджень соціальної відповідальності, її змісту та структури в умовах глобалізації.

Практичне значення отриманих результатів зумовлене можливістю використання положень і висновків дисертації в розробці сучасної концепції розбудови громадянського суспільства та громадянського виховання, ідеалом якого має бути індивід, спонукуваний інтересом суспільства, який несе соціальну відповідальність за результати власної діяльності перед громадою. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у підготовці нормативних курсів і спецкурсів з філософії, соціальної філософії, історії філософії, комунікативної філософії, політичної філософії, політології, соціології, державного управління, етнології; для написання підручників і навчальних посібників, дипломних і курсових робіт.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є авторською науковою працею. Висновки, узагальнення й положення новизни одержані здобувачем самостійно на основі результатів, отриманих у процесі дослідження.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, принципові ідеї та висновки дисертації обговорено на методологічних семінарах і засіданнях кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка, висвітлено в доповідях на наукових конференціях: Міжнародній науково-теоретичній конференції "Антропологічні та соціокультурні виміри глобалізованого світу" (Київ, 2012); XII науково-практичній конференції "Особистість, суспільство, держава: розуміння свободи і відповідальності" (Київ, 2012); IX міжнародній науковій конференції "Современная интеллигенция: проблемы социальной идентификации" (Улан-Уде, 2012); VI Міжнародній науково-практичній конференції "Україна і Ватикан: до і після Другого Ватиканського собору" (Житомир, 2012); IV Всеукраїнській науково-теоретичній конференції молодих науковців "Актуальні проблеми сучасної філософії та науки у глобалізованому світі" (Житомир, 2012); Міжнародній науковій конференції "Дні науки філософського факультету – 2013" (Київ, 2013); Відкритій регіональній науково-практичній конференції "Соціальна робота: шляхи забезпечення ефективності" (Луганськ, 2013); VIII міжнародному симпозіумі "Проблеми інтеграції науково-освітнього, інтелектуального

потенціалу в державотворчому процесі" (Тернопіль, 2013); VI Міжнародній науковій конференції "Культура в горизонті сталих і плинних ідентичностей" (Острог, 2013); Міжнародній науковій конференції "Українська еліта як чинник цивілізаційного поступу українства" (Київ, 2013).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 12 публікаціях: 9 статтях, з яких 6 надруковано у фахових виданнях України, 1 – у науковому періодичному виданні Росії, та 3 тезах доповідей, опублікованих у матеріалах наукових конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація містить вступ, три розділи, висновки до кожного з них, загальні висновки, список використаних джерел та літератури (256 найменувань на 23 сторінках). Загальний обсяг роботи – 199 сторінок, із них 175 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено ступінь її наукової розробленості, мету й завдання, теоретико-методологічні засади роботи, сформульовано наукову новизну й основні положення, які винесено на захист, теоретичне та практичне значення, а також наведено відомості про апробацію отриманих результатів і структуру дисертації.

У першому розділі "**Теоретико-методологічні засади дослідження соціальної відповідальності**" розглянуто еволюцію поняття відповідальності у соціальній філософії та визначено теоретико-методологічні засади його соціально-філософського аналізу.

У підрозділі 1.1. "*Осмислення феномену соціальної відповідальності в історії філософської думки*" проаналізовано розвиток поняття "відповідальність" від античності до сьогодення. Дисертантом визначено, що "першоосною" поняття "відповідальність" є латинське "*imputatio*", що буквально означає думати, вважати, гадати, ураховувати, оцінювати. У подальшому термін "*imputatio*" трансформувався в європейських мовах. Найчастіше відповідником зазначеного терміна в перекладі на інші мови стало поняття "відповідальність". Так, іспанське "*imputer*" уже починає означати "притягнення до відповідальності", а німецький термін "*Verantwortung*" мав пряме значення – відповідальність. Пізніше поняття "відповідальність" пов'язують з функціонуванням політичних інститутів епохи англійської та французької революцій.

Встановлено, що в процесі розбудови громадянських суспільств у Європі зміст феномену відповідальності еволюціонував від морально-етичного та правового до соціального (відповідальність за продукт і суспільні відносини). У добу античності громадянин полісу в процесі суспільної діяльності ніс відповідальність насамперед перед законом. Правова система в полісі була спрямована на формування справедливих взаємин у ньому, а тому будь-який індивід мав нести відповідальність за дотримання у суспільстві принципу

справедливості. Утім, відповідальність індивіда в добу античності не була обмежена соціально-політичними чинниками. Так, Арістотель започаткував ідею відповідальності людини за розвиток власного внутрішнього світу – здібностей і моральних якостей.

В епоху середньовіччя проблема відповідальності переосмислюється, відбувається перехід від соціально-політичного та правового її трактування до релігійного розуміння. Так, П'єр Абеляр обґрунтував, що людина мусить бути відповідальною перед Богом за власні внутрішні наміри, спонукання до діяльності, чистоту помислів. Тома Аквінський також наголошував на відповідальності перед Богом, однак не за власний внутрішній намір, а за його зовнішній прояв – вчинок. Філософ вперше пов'язав проблему відповідальності з проблемою свободи.

У Новий час склався неоднозначний підхід до розуміння проблеми відповідальності. Дослідження соціальної відповідальності перед суспільством започатковує Ф. Бекон, якому належить ідея розмежування моральної (відносної) відповідальності – перед близькими людьми – і соціальної – перед соціумом загалом. Людина, за Ф. Беконем, має нести відповідальність передусім за своє сьогоденне буття, а не перед майбутнім. Відповідальність перед майбутнім філософ поклав на Бога. Дж. Локк наголошує водночас і на індивідуальній відповідальності – за свою власність, і на відповідальності перед законом. Встановлено, що проблему відповідальності К. Гельвецій розглядав в органічному взаємозв'язку зі справедливістю. Обґрунтовано, що категоричний імператив І. Канта має бути засадничим принципом соціальної відповідальності.

Особливу увагу під час аналізу теоретичних засад дослідження соціальної відповідальності звернено на праці А. Бергсона, Дж. Ролза та Г. Йонаса. Так, А. Бергсон обґрунтував необхідність зміщення проблеми відповідальності з морально-етичної площини в соціальну, де суб'єкт відносин має бути відповідальним перед суспільством загалом. За Дж. Ролзом, кожен індивід, що вступає в соціальну кооперацію (стає членом спільноти, громади, держави), отримує не лише спільні принципи існування, базові права, а й низку соціальних обов'язків, покликаних запобігати заподіянню суспільної чи персональної шкоди. У Г. Йонаса соціальна відповідальність означає, насамперед, відповідальність державних установ, органів, посадових осіб за результати державно-управлінського регулювання економічних, технологічних, екологічних процесів на землі. Перед загрозою зростання технічної могутності людства та глобальних катастроф, що ставлять під сумнів саме виживання людської цивілізації, він наполягав на переосмисленні підстав етики й висував на перший план принцип глобальної соціальної відповідальності.

Встановлено, що в епоху Постмодерну зміст соціальної відповідальності трансформувався. Так, Ж.-П. Сартр висновує, що людина мусить не лише бути відповідальною за себе, а й усвідомлювати відповідальність перед суспільством загалом, бо від рівня розвитку власних здібностей залежить рівень розвитку соціуму. Аргументовано, що в епоху Постмодерну нагальною постала

відповідальність перед природою та суспільством. Людина повинна діяти відповідно до закону не під тиском і страхом, а свідомо й мотивовано соціальним інтересом, мати бажання до вдосконалення суспільства й нести соціальну відповідальність перед майбутніми поколіннями за збереження природи.

У підрозділі 1.2. "Соціальна відповідальність як об'єкт соціально-філософського аналізу" сформульовано теоретико-методологічний інструментарій дослідження проблеми соціальної відповідальності. З'ясовано, що останнім часом соціальна відповідальність стала предметом вивчення багатьох наук, зокрема, соціології, психології, історії, економіки, права та ін., що, безперечно, відбилося на чіткості визначення цього поняття. Як наслідок аналіз проблеми соціальної відповідальності у сучасній соціогуманітаристиці має абстрактний характер, її досліджують відокремлено від соціальних якостей суб'єкта діяльності. Аргументовано, що без застосування соціально-філософського аналізу неможливо цілісно й повно зрозуміти сутність феномену соціальної відповідальності. Автором обґрунтовано, що аналіз проблеми соціальної відповідальності має відбуватися крізь призму суб'єкт-об'єкт-суб'єктного підходу ($S' - O - S''$). Індивід (S') має нести відповідальність як за продукт власної діяльності (O), так і за характер суспільних відносин (), утворених рухом цього продукту в суспільстві. Саме індивід, діяльність якого виходить з реалізації соціальних інтересів, здатен нести відповідальність перед громадою, що є підґрунтям розбудови громадянського суспільства. Автором охарактеризовано різновиди соціальної відповідальності: технологічну, екологічну, економічну, політичну, правову, моральну, світоглядну.

Дисертантом визначено теоретичні засади дослідження, основою якого стали насамперед концепція комунікативної філософії (Ю. Габермас, К.-О. Апель) та концепція духовно-практичного освоєння світу, яку розробляли І. Бичко, М. Булатов, С. Кримський, М. Попович, В. Табачковський, В. Шинкарук та інші. Філософською основою дослідження феномену соціальної відповідальності є аналіз діяльності людини в контексті суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин. На формування теоретичної бази дослідження суттєво вплинули праці В. Андрущенко, С. Балана, О. Безрукова, І. Бежа, Б. Глотова, О. Гомілко, А. Єрмоленка, А. Карася, М. Козловця, І. Кресіної, О. Лазорко, Г. Ложкіна, В. Мандрагелі, Я. Паська, О. Плахотного, О. Поліщук, О. Полисаєва, А. Прокоф'єва, П. Сауха, а також зарубіжних дослідників: А. Бергсона, Ф. Бекона, М. Бердяєва, П. Бурдьє, Д. Бьолера, В. Віндельбанда, О. Гьофе, Г. Йонаса, К. Маєра-Абіха, Дж. Ролза, Ф. Фукуями, С. Франка, Е. Фромма.

Важливе значення для розуміння проблеми соціальної відповідальності мають документи Другого Ватиканського Собору (1962 – 1965 рр.), у яких зазначено, що християнська церква відповідає за сприяє модернізації суспільства та виховання свідомої громадянської позиції в людини. Водночас у документах Собору наголошено, що індивід має нести відповідальність за

процес самовиховання й бути активним суб'єктом як внутрішньої, так і зовнішньої діяльності.

У другому розділі **"Соціальна відповідальність як фундаментальна засада громадянського суспільства: європейський контекст"** досліджено феномен соціальної відповідальності як найважливішу передумову формування громадянських суспільств в європейських країнах.

У підрозділі 2.1. *"Відповідальність як засаднича умова розбудови громадянських суспільств у Європі"* з'ясовано, що сутність змісту громадянського суспільства еволюціонувала. Суспільне життя в епоху античності знайшло своє відображення у формі полісу. Встановлено, що поліс і суспільно-політичні відносини в ньому були передумовами формування громадянського суспільства. Громадянин полісу як суб'єкт суспільних відносин мав нести відповідальність, по-перше, за дотримання правових норм і, по-друге, за розвиток власних моральних якостей, аби бути здатним продукувати справедливі взаємини та брати участь у вирішенні громадських проблем.

У період середньовіччя громадянським суспільством був град земний, громадяни якого мали коритись одночасно і владі, і Богові. У цей період громадянське суспільство й державу розуміли як тотожні поняття. Людину вважали гріховною істотою, здатною до злих вчинків, а тому необхідне було громадянське суспільство з верховенством закону, аби регулювати взаємини між людьми. Індивід мусив нести відповідальність за власні вчинки перед законом і Богом, а державна влада та церква відповідали за поширення у суспільстві християнської моралі.

У Новий час під громадянським суспільством розуміли спільноту, у якій кожен мав відмовитися від власного свавілля та змушений був діяти на основі закону. Розбудову громадянського суспільства й формування почуття відповідальності проаналізовано на основі соціальної філософії Т. Гоббса, Дж. Локка, І. Канта та Г. Гегеля. З'ясовано, що Т. Гоббс і Дж. Локк ототожнювали державу та громадянське суспільство й акцентували на відповідальності людини перед законом, тоді як І. Кант і Г. Гегель започаткували традицію розрізняти їх як відносно окремі структури. І. Кант стверджував, що ефективність розбудови громадянського суспільства в середині країни залежить від її зовнішніх відносин з іншими державами, і заклав у категоричному імперативі філософське підґрунтя соціальної відповідальності перед суспільством загалом. Г. Гегель установив, що громадянське суспільство утворюють, по-перше, окремі індивіди, які мають особисті інтереси, і, по-друге, різні колективні спільноти: корпорації, товариства, об'єднання та ін. Будь-який суб'єкт суспільних відносин мав нести відповідальність перед законом.

Встановлено, що в епоху Постмодерну істотно змінюється розуміння сутності громадянського суспільства, яке вже не ототожнюють з державою, а навпаки – протиставляють їй з метою захисту приватних, суспільних і національних інтересів. Актуальною стає проблема соціальної відповідальності

індивіда перед суспільством та природою задля збереження майбутнього. Особливої актуальності проблема відповідальності набуває в умовах глобалізованого світу. Безвідповідальна діяльність сучасної людини породжує деградаційні явища у багатьох сферах суспільного життя.

У підрозділі 2.2. *"Діалектика взаємозв'язку соціальної відповідальності, дискурсивно-комунікативних практик та соціального капіталу"* доведено, що дискурсивно-комунікативні практики й соціальний капітал є умовами та водночас результатом формування соціальної відповідальності й довіри.

Аргументовано, що основою функціонування дискурсивно-комунікативних практик, формування соціального капіталу є індивід особистісного рівня розвитку сутнісних сил. Довіра, відповідальність, почуття рівності, справедливості – ось ті соціальні якості особистості, які сприяють формуванню дискурсивно-комунікативних практик і соціального капіталу.

Спираючись на праці вітчизняних дослідників, зокрема А. Єрмоленка, дисертант виокремив та охарактеризував два типи відповідальності – монологічну й комунікативну. Якщо монологічна відповідальність означає бути відповідальним за щось: за власні дії, результати діяльності, то комунікативна передбачає відповідальність перед іншими: конкретно людиною, соціальними групами, суспільством загалом. Монологічний тип відповідальності означає, що індивід відповідає лише за об'єкт і не враховує права та інтереси іншого суб'єкта, а, отже, з нього фактично знімається відповідальність і він перестає бути самостійним суб'єктом діяльності. Цей тип відповідальності не здатен виховати почуття відповідальності у широких верств населення. Синонімом монологічної відповідальності може бути елітарна відповідальність, коли рішення приймають за інших учасників.

В умовах комунікативної відповідальності індивід визнає цінність іншого суб'єкта, відповідає перед ним, враховує його соціально-політичну позицію й розглядає як повноправного учасника суспільного дискурсу. Зазначено, що завдяки комунікативній відповідальності зміцнюються соціальні зв'язки та комунікації. У суспільстві має домінувати не монологічна, а комунікативна відповідальність, оскільки саме остання сприяє вихованню самостійних суб'єктів діяльності. Близьким до комунікативної відповідальності є солідарна відповідальність, яка передбачає здатність до відповідальності всіх учасників комунікативного процесу. Зазначено, що на основі необхідності визнання значущості комунікативної відповідальності в громадянському суспільстві, має сформуватися суспільна відповідальність – визнання всіх громадян рівноправними суб'єктами діяльності, які здатні самостійно приймати рішення й нести відповідальність перед суспільством.

Ґрунтуючись на філософських ідеях М. Бердяєва, С. Франка та інших мислителів, положеннях концепції сутнісних сил, дисертант визначив суб'єкта суспільних відносин, здатного до відповідальної діяльності, розвитку дискурсивно-комунікативних практик та формування соціального капіталу – це

індивід особистісного рівня розвитку. Саме він здатний відтворювати відповідальні взаємини в суспільстві, сприяти функціонуванню дискурсивно-комунікативних практик і формуванню соціального капіталу, продукувати відповідальні й довірливі відносини. Людина ж маси, пристосованець, індивід репродуктивного рівня розвитку сутнісних сил, який мотивований лише особистою вигодою, навпаки, є продуцентом недовіри, безвідповідальності, несправедливості та соціально-психологічного хаосу в суспільстві.

У третьому розділі **"Громадянське суспільство в Україні: проблема інституціоналізації у контексті соціальної відповідальності"** проаналізовано проблему соціальної відповідальності національної еліти, політичних партій, громадських організацій і християнських церков за розбудову громадянського суспільства в Україні.

У підрозділі 3.1. *"Соціальна відповідальність як спосіб суспільної консолідації"* обґрунтовано, що соціальна відповідальність громадян є не лише чинником розбудови громадянського суспільства, а й сприяє суспільній консолідації. Активні, відповідальні громадяни об'єднуються в єдине ціле задля спільної мети – розвитку суспільного устрою, контролю за владою, зростання добробуту, утвердження справедливості, захисту людських прав і свобод та ін. Консолідація у суспільстві відбувається на основі усвідомлення кожним індивідом власної відповідальності перед суспільством загалом і майбутніми поколіннями зокрема. Єднання громадян має відбуватися насамперед у сферах національної культури й суспільної власності. Відтак, зростає роль відповідальної особистості в процесі модернізації українського суспільства.

Розвиваючи концепцію сутнісних сил людини, автор обґрунтовує, що саме індивід як соціально-відповідальна особа здатен сприяти формуванню громадянського суспільства в Україні та процесу консолідації. Вирішальну роль у процесі розбудови громадянського суспільства відіграють здібності людини, її моральний і культурний розвиток. Тому завданням свідомої людини є робота над удосконаленням власного внутрішнього світу. Рівень розвитку здібностей кожного громадянина, усвідомлення його особистої відповідальності визначає ефективність розбудови громадянського суспільства.

Аргументовано, що із зростанням масштабності завдань реформування й модернізації українського суспільства та вимог до його членів зростає й роль відповідальної поведінки та діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин. Тому сьогодні кожен українець має відчувати потребу діяти в інтересах розвитку суспільства й докладати максимум зусиль для вирішення нагальних проблем.

У підрозділі 3.2. *"Відповідальність національної еліти за розбудову громадянського суспільства в Україні"* на основі соціально-філософських поглядів українських мислителів, насамперед Д. Донцова й В. Липинського, з'ясовано сутнісні ознаки національної еліти, які полягають у її здатності бути мотивованою соціальним інтересом і вирішувати нагальні суспільні проблеми.

Доведено, що українська еліта має нести відповідальність за те, щоб у соціумі домінуючим, пріоритетним був національний інтерес, а не переважали егоцентричні мотиви вигоди; за утвердження у суспільстві пріоритету духовного над матеріальним як умови розвитку людини та громади; за плекання у собі таких рис, як шляхетність, мудрість, мужність; за ефективність функціонування влади як у внутрішній політиці, так і в зовнішній; за економічний рівень розвитку суспільства; за розбудову громадянського суспільства в Україні; за виховання національної свідомості в інших суб'єктів соціального простору та формування майбутніх поколінь української еліти, передачу власного досвіду й національного духу. Основою відповідальної діяльності еліти є соціальний інтерес та відчуття єдності з суспільством. Існує гостра потреба формування механізму звітності та відповідальності правлячої еліти перед суспільством.

Констатовано, що сучасне українське суспільство відчуває гострий дефіцит якості національної еліти, що дається взнаки як усередині країни, так і у відносинах із зовнішнім світом. Нинішня еліта не здатна генерувати ідеї розвитку. Обґрунтовано, що успішна реалізація політичною елітою функції суб'єкта суспільних трансформацій, якісних змін можлива лише за таких умов: а) наявність політичного плюралізму, вільної конкуренції потенційних еліт; б) формування консенсусно-об'єднаного типу політичної еліти; в) максимальна відкритість еліт на всіх рівнях, постійне поповнення їх професійно підготовленими й функціонально здібними людьми; г) оновлення менталітету політичної еліти; г) усвідомлення того, що суспільні зміни потребують відповідного інформаційного супроводу, врахування думки народу, інституцій громадянського суспільства; д) наявність постійного демократичного контролю за діяльністю владних структур з боку громадськості, ЗМІ, політичних партій та організацій; е) згуртованості різних верств суспільства, гармонізації їхніх соціальних інтересів, досягнення співробітництва й тісної взаємодії всіх сил у суспільстві; е) чітке дотримання законності, демократичних норм і процедур, необхідних та обов'язкових для нормального функціонування правової держави та громадянського суспільства. Сучасна українська еліта повинна бути відповідальною за відродження української нації, розбудову громадянського суспільства в Україні. Її діяльність має спонукати людей до активних дій.

У підрозділі 3.3. *"Відповідальність органів місцевого самоврядування, громадських організацій і християнських церков за модернізацію українського суспільства"* зазначено актуальність децентралізації влади, розвитку місцевого самоврядування, інституцій громадянського суспільства. Нагальною є відмова від пірамідальної й центрально-периферійної моделей суспільної організації влади та впровадження мережевої моделі – сукупності горизонтальних зв'язків, що передбачає делегування значного обсягу владних повноважень виборним структурним одиницям і наділення їх необхідними правами, обов'язками й ресурсами. Необхідно також привести конституційно-правові засади місцевого

самоврядування у відповідність з положеннями Європейської хартії місцевого самоврядування, посилити гарантії його правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності. Зазначено, що місцеве самоврядування охоплює не лише елементи системи місцевого самоврядування (територіальні громади, представницькі, виконавчі органи, відповідних голів громад, органи самоорганізації населення), а й жителів.

Обґрунтовано важливу роль у модернізації українського суспільства політичних партій, громадських організацій і церков. По-перше, вільне й незалежне від держави функціонування зазначених інституцій є показником розвиненості громадянського суспільства й утвердження громадянських прав і свобод. По-друге, діяльність політичних партій, громадських організацій та церков формує в громадян світоглядні цінності, які визначають характер суспільних відносин. Доведено, що політичні партії, громадські організації мають нести відповідальність за формування у людини потреби бути суб'єктом економічної, суспільно-політичної діяльності та контролювати діяльність державних органів. Життєво необхідним є роздержавлення профспілок України, вони мають на всіх рівнях відокремитися від влади, стати частиною громадянського суспільства, активно співпрацювати з усіма його складниками – політичними партіями, громадськими організаціями, рухами, ініціативами. З огляду на соціально-економічний розвиток українського суспільства наголошено, що громадські організації мають перейняти європейський досвід і стати рівноправними суб'єктами у сфері суспільної власності.

Доведено, що активними суб'єктами суспільно-політичної, громадської діяльності мають бути й церковні інституції. Церква має нести відповідальність за виховання свідомого, відповідального громадянина, активного суб'єкта суспільних відносин. На основі аналізу документів Другого Ватиканського Собору зазначено, що церква здатна активно впроваджувати ідею соціальної відповідальності всіх суб'єктів соціального простору. Простежено сучасну тенденцію до зростання ролі церкви в житті суспільства. Обґрунтовано, що держава має визнавати значущість церковних інституцій, розглядати їх як суб'єктів суспільних відносин разом із політичними.

ВИСНОВКИ

У **висновках** подано основні теоретичні підсумки здійсненого дослідження, що відображають сутнісний зміст концепції дисертанта.

1. Дослідження генези соціальної відповідальності засвідчує, що у процесі розбудови громадянських суспільств у Європі зміст поняття "відповідальність" еволюціонував від морально-етичного та правового до соціального (відповідальність за продукт і суспільні відносини). У часи античності громадянин поліса в процесі суспільної діяльності ніс відповідальність перед законом. Усвідомлення того факту, що суспільні відносини між різними

суб'єктами діяльності мають бути регульовані нормами права, а розвиток суспільства безпосередньо залежить від ефективності правової системи, покладало на індивіда відповідальність за дотримання нормативно-правових актів. Система права в полісі була спрямована на формування справедливих взаємин у ньому, тому кожний громадянин мусив нести відповідальність за дотримання у суспільстві принципу справедливості. Утім, відповідальність індивіда в добу античності не обмежувалася соціально-політичними чинниками. Арістотель започатковує ідею відповідальності людини за розвиток власного внутрішнього світу – здібностей і моральних якостей.

В епоху середньовіччя відбулося переосмислення проблеми відповідальності, здійснено перехід від соціально-політичного та правового трактування відповідальності до її релігійного розуміння. П'єр Абельяр обґрунтував, що людина мусить бути відповідальною перед Богом за власні внутрішні наміри, спонукання до діяльності, чистоту помислів. Тома Аквінський також наголошував на відповідальності перед Богом, однак не за власний внутрішній намір, а за його зовнішній прояв – вчинок. Він вперше пов'язав проблему відповідальності з проблемою свободи людини.

Осмислення проблеми соціальної відповідальності в епоху Просвітництва залежало від суспільно-політичних умов – розбудови громадянських суспільств у Європі. У цей час було сформульовано два протилежні підходи до її розуміння. Перший передбачав, що індивід мав відповідати за дотримання правових норм у суспільстві, а також бути відповідальним за самого себе, реалізацію власних прав і свобод (Дж. Локк, Т. Гоббс). Представники другого підходу стверджували, що особа має бути відповідальною не лише перед законом, а й перед суспільством загалом, продукуючи в ньому справедливі взаємини (Ф. Бекон, К. Гельвецій, І. Кант). Ф. Бекон розмежував відповідальність щодо конкретної людини (моральна, відносна) та суспільства загалом. І. Кант сформулював у категоричному імперативі фундаментальні засади для розуміння сутності проблеми соціальної відповідальності: людина не повинна розглядати інших людей і суспільство як засоби для досягнення егоцентричних цілей, а, навпаки, її інтереси мають бути узгоджені з інтересами суспільства.

Екологічні, економічні, політичні, культурні та духовні кризи епохи Постмодерну актуалізували проблему соціальної відповідальності. Соціально-філософський аналіз зазначеної проблеми дозволяє зробити два узагальнення. По-перше, людина має не лише нести відповідальність перед суспільством у сьогоденні, а й бути відповідальною перед майбутніми поколіннями за збереження буття, природного середовища. По-друге, постала проблема аналізу соціальних якостей суб'єкта, здатного до відповідальної діяльності.

2. Методологічною основою аналізу проблеми соціальної відповідальності мають бути суб'єкт-об'єкт-суб'єктні відносини ($S' - \underline{O} - S''$). Індивід (S') мусить нести соціальну відповідальність як за продукт власної діяльності (об'єкт, O) так і за характер суспільних відносин () , що утворені рухом цього продукту в

соціумі. Відповідати людина має перед іншим суб'єктом, суспільством і майбутніми поколіннями (S''). Основою відповідальної діяльності є соціальний інтерес; продуцентом відповідальності – індивід особистісного рівня розвитку сутнісних сил, здатний мотивуватися насамперед суспільним інтересом. Соціальна відповідальність – це здатність людини усвідомлювати перед суспільством загалом і майбутніми поколіннями зокрема наслідки власних дій: контролювати якість предмета діяльності й характер відтворених відносин у різних сферах соціального буття – економічній, політичній, правовій, культурній та ін. Різновидами соціальної відповідальності є: технологічна, екологічна, економічна, політична, правова, моральна, світоглядна.

3. У Європі в процесі розбудови громадянських суспільств постала необхідність формування у громадян соціальної відповідальності за продукт і суспільні відносини. Специфіка соціальної відповідальності суб'єктів соціального простору в процесі розбудови громадянських суспільств у Європі полягає в наступному. По-перше, розуміння сутності громадянського суспільства суттєво змінилося від часів античності та Нового часу. Воно постало як сукупність громадських організацій, що вступають в діалог з державною владою з метою захисту приватних, суспільних і національних інтересів. У Новий час під громадянським суспільством розуміли такий соціальний лад, у якому панує закон і кожен повинен діяти на його основі, відмовляючись від власного свавілля. По-друге, розуміння соціальної відповідальності еволюціонувало з розвитком громадянського суспільства. Якщо в Новий час і пересічний громадянин, і державний службовець мали нести відповідальність перш за все перед законом, то в добу постмодерну нагальною стає ідея відповідальності індивіда за предмет власної діяльності та суспільні відносини перед соціумом загалом і прийдешніми поколіннями. У процесі розбудови громадянських суспільств у Європі сама держава стала відповідальною за соціально-економічний розвиток суспільства, за закріплення на юридичному рівні громадянських прав і свобод людини. Суттєвим чинником, що вплинув на зміст феномену соціальної відповідальності, є те, що наприкінці ХХ ст. в європейських громадянських суспільствах власність стала об'єктом відповідальності держави, представників бізнесу та громадянського суспільства. Громадяни здобули право бути суб'єктами діяльності та стали відповідальними за процес прийняття рішень у сфері власності. Водночас представники бізнесу стали відповідальними за характер їхньої діяльності, збереження природних ресурсів і довкілля. За державою закріпилася відповідальність за збереження форм власності й забезпечення на правовому рівні права громадянського суспільства брати участь у розв'язанні питань у сфері власності.

4. Дискурсивно-комунікативні практики та соціальний капітал одночасно є умовами й результатом формування соціальної відповідальності в сучасному європейському суспільстві. У свою чергу, відповідальність – це підґрунтя функціонування дискурсивно-комунікативних практик, які постають механізмом

формування соціального капіталу. Разом із тим, процес функціонування дискурсивно-комунікативних практик і наявність соціального капіталу в суспільстві сприяють вихованню соціальної відповідальності у громадян.

5. Соціальна відповідальність громадян є умовою розбудови громадянського суспільства й консолідації української нації. Здібності людини, внутрішня потреба зробити внесок у розвиток суспільства та усвідомлення власної ролі в державотворчому процесі зумовлюють почуття соціальної відповідальності перед соціумом загалом і майбутніми поколіннями зокрема. Соціальна відповідальність громадян сприяє консолідації суспільства. Активні, відповідальні громадяни об'єднуються в єдине ціле задля спільної мети – удосконалення державного устрою та громадянського суспільства, утвердження справедливості в громаді, захисту людських прав. Консолідація суспільства відбувається на основі усвідомлення кожним індивідом власної відповідальності перед суспільством і майбутніми поколіннями. Суспільна консолідація має відбуватися на всіх рівнях і в усіх сферах соціального життя, насамперед в економічних відносинах між різними суб'єктами діяльності. Відтак, особливе значення має проблема соціальної відповідальності бізнесу, представники якого повинні усвідомлювати роль і значення власної діяльності, нести відповідальність за якість продукту виробництва, суспільні відносини та збереження принципу справедливості. Безвідповідальна діяльність власників, бізнес-еліти руйнує соціальний капітал.

6. У сучасній Україні, яка обрала шлях демократичного розвитку, актуальним стає питання розбудови громадянського суспільства, залучення різноманітних суб'єктів (держави, прибуткових і неприбуткових організацій, соціальних груп, особистості тощо) до вирішення наявних у суспільстві соціальних проблем та реалізація ними соціально відповідальної діяльності в різних сферах суспільного життя. Соціальний інтерес має стати основою відповідальної діяльності національної еліти. Саме еліта, діяльність якої мотивована насамперед соціальним інтересом, здатна нести відповідальність перед громадою. Ознакою еліти є не стільки її соціальний статус, скільки відповідний інтелектуально-психологічний рівень розвитку та здатність діяти відповідно до національного інтересу. Активна й відповідальна діяльність еліти має стати її іміджевою характеристикою й бути спрямованою на розбудову громадянського суспільства в Україні.

Нагальною є відмова від пірамідалної й центр-периферійної моделей суспільної організації влади та впровадження мережевої моделі – сукупності горизонтальних зв'язків, що передбачає делегування значного обсягу владних повноважень виборним структурним одиницям і наділення їх необхідними правами, обов'язками та ресурсами. Необхідно також привести конституційно-правові засади місцевого самоврядування у відповідність з положеннями Європейської хартії місцевого самоврядування, посилити гарантії правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності місцевого самоврядування.

Кожна громада має стати суб'єктом суспільних відносин і взяти на себе відповідальність за організацію власного життя.

Важлива роль у розбудові громадянського суспільства, модернізації України належить політичним партіям, громадським організаціям і церквам. Вільне й незалежне від держави функціонування зазначених інституцій є показником розвиненості громадянського суспільства й утвердження громадянських прав і свобод. Свою діяльність вони мають спрямовувати на формування у людини потреби бути суб'єктом економічної, суспільно-політичної діяльності та контролювати діяльність держави. Життєво необхідним є роздержавлення профспілок України, які повинні відокремитися від влади, стати частиною громадянського суспільства, активно співпрацювати з усіма його складниками – політичними партіями, громадськими організаціями, рухами, ініціативами. Від розбудови громадянського суспільства не повинна бути відчужена й церква; навпаки, її діяльність має бути зорієнтована на його модернізацію – передусім у духовному аспекті. Існує й гостра необхідність конструктивної діяльності та взаємодії держави, політичних партій, громадських організацій і церков щодо розбудови громадянського суспільства в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ИСЕРТАЦІЇ:

Наукові статті у фахових виданнях:

1. Сабадуха О. В. Філософсько-методологічний аналіз категорії "відповідальність" / О. В. Сабадуха // Схід. – Луганськ, 2012. – № 1. – С. 165 – 170.
2. Сабадуха О. В. Діалектика розбудови громадянського суспільства і формування почуття відповідальності в суб'єктів соціального простору в епохи Просвітництва та Нового часу / О. В. Сабадуха // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Випуск 66. – Житомир, 2012. – С. 37 – 41.
3. Сабадуха О. В. Трансформація проблеми відповідальності в умовах функціонування громадянських суспільств в Європі в другій половині ХХ століття / О. В. Сабадуха // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. – Дніпропетровськ, 2012. – № 9/2 – Т. 20. – Вип. 22(2). – С. 136 – 140.
4. Сабадуха О. В. Соціально-філософський аналіз відповідальності в умовах глобалізованого світу / О. В. Сабадуха // Вісник національного авіаційного університету. Серія : Філософія. Культурологія : збірник наукових праць. – К., 2013. – Вип. 1. – С. 81 – 84.
5. Сабадуха О. В. Думки філософів і християнських авторів про Церкву як чинник формування почуття відповідальності за долю суспільства / О. В. Сабадуха // Українське релігієзнавство. – 2013. – № 67. – С. 33 – 39.

6. Сабадуха О. В. Відповідальність української еліти в процесі національного державотворення / О. В. Сабадуха // Українознавчий альманах. – 2013. – Випуск 14. – С. 42 – 44.

7. Сабадуха А. В. Дискурсивно-коммуникативные практики как механизм формирования социального капитала в современном мире / А. В. Сабадуха // Вестник Бурятского государственного университета. – Выпуск 6 : Философия. Социология. Политология. Культурология. – Улан-Удэ : Изд-во БГУ, 2013. – С. 9 – 13.

Публікації в інших виданнях:

8. Сабадуха А. В. Переосмысление соотношения духовного и материального как источник возникновения проблемы ответственности в русской философии (по материалам сборника статей о русской интеллигенции «Веги») / А. В. Сабадуха // Современная интеллигенция: проблемы социальной идентификации : материалы IX междунар. науч. конф. : в 3 т. – Т. 2. – М. – Улан-Удэ, 2012. – С. 132 – 139.

9. Сабадуха О. В. Відповідальність суб'єктів соціального простору в процесі функціонування громадянських суспільств у Європі в епоху Постмодерну / О. В. Сабадуха // Особистість, суспільство, держава: розуміння свободи і відповідальності : матеріали XII наук.-практ. конф. – К. : ВНЗ "Національна академія управління", 2012. – С. 197 – 199.

10. Сабадуха О. В. Проблема відповідальності соціального працівника в умовах девальвації загальнолюдських цінностей / О. В. Сабадуха // Соціальна робота: шляхи забезпечення ефективності : матеріали Відкритої регіон. наук.-практ. конф. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – Т. 1. – С. 173 – 175.

11. Сабадуха О. В. Проблема відповідальності у соціальній філософії епохи Просвітництва та Нового часу / О. В. Сабадуха // Дні науки філософського факультету – 2013 : матеріали доп. та виступів міжнар. наук. конф. / редкол. : А. Є. Конверський та ін. – К. : Вид.-полігр. центр "Київський університет", 2013. – Ч. 1. – С. 131 – 132.

12. Сабадуха О. В. Відповідальність національної еліти за розбудову громадянського суспільства в Україні / О. В. Сабадуха // Проблеми інтеграції науково-освітнього, інтелектуального потенціалу в державотворчому процесі : зб. наук. пр. VIII міжнар. симпозіуму Україна – Туреччина 12-14 черв. 2013 р. / відп. ред. Т. І. Рибак. – Т. : Вид-во ТНТУ імені Івана Пулюя, 2013. – С. 370 – 377.

АНОТАЦІЯ

Сабадуха О. В. Соціальна відповідальність як чинник розбудови громадянського суспільства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Житомирський державний національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України. – Житомир, 2014.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню соціальної відповідальності як чинника розбудови громадянського суспільства. Аналіз соціальної відповідальності здійснено на основі концепції духовно-практичного освоєння світу в контексті суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин між суб'єктами діяльності. Доведено, що соціальна відповідальність притаманна індивідові особистісного рівня розвитку сутнісних сил, мотивованого соціальним інтересом. Встановлено, що соціальну відповідальність людина має нести перед суспільством загалом і перед майбутніми поколіннями зокрема. Соціальну відповідальність досліджено у взаємозв'язку з дискурсивно-комунікативними практиками, формуванням громадянських суспільств у Європі та Україні.

Обґрунтовано необхідність децентралізації влади й передачі значного обсягу повноважень місцевим громадам, що сприятиме формуванню соціальної відповідальності громадян за процеси самоврядування. Проаналізовано роль таких чинників розбудови громадянського суспільства в Україні, як посилення соціальної відповідальності держави та її органів, політиків і громадських діячів, органів місцевого самоврядування, бізнес-еліти, політичних партій, громадських організацій та християнських церков.

Визначено, що розбудова громадянського суспільства в Україні можлива лише за наявності критичної маси соціально відповідальних особистостей, подолання кланової та корпоративної вигоди певних соціальних груп й формування соціального інтересу в суспільних суб'єктах.

Ключові слова: відповідальність, соціальна відповідальність, соціальний суб'єкт, громадянське суспільство, соціальний інтерес, особа, суб'єкт-об'єкт-суб'єктні відносини, соціальний капітал, дискурсивно-комунікативні практики, національна еліта, громадські організації, християнська церква.

АННОТАЦІЯ

Сабадуха А. В. Социальная ответственность как фактор формирования гражданского общества. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко Министерства образования и науки Украины. – Житомир, 2014.

В диссертации осуществлен социально-философский анализ феномена социальной ответственности как фактора формирования гражданского общества. Феномен социальной ответственности исследован в контексте субъект-объект-субъектных отношений, где индивид должен отвечать за качество продукта

собственной деятельности и характер общественных отношений перед обществом и будущими поколениями. Выявлено, что продуцентом социальной ответственности является индивид личностного уровня развития сущностных сил, побуждаемый социальным интересом. Социальную ответственность исследовано во взаимосвязи с дискурсивно-коммуникативными практиками, формированием гражданских обществ в Европе.

Доказано, что современные экономические, политические, экологические, культурные и другие проблемы человечества являются результатом безответственной деятельности индивида. Аргументировано, что социальная ответственность всех социальных субъектов является, с одной стороны, условием преодоления указанных проблем, а с другой – выступает фактором формирования гражданского общества. Индивид, социально ответственный перед природой, обществом и будущими поколениями, перестает быть отчужденным по отношению к происходящим социальным процессам, проявляет активную гражданскую позицию, принимает непосредственное участие в решении общественных проблем, контролирует деятельность власти.

Выявлено ключевую роль социальной ответственности в процессе консолидации украинского общества. Ответственные и активные граждане объединяются в единое целое ради общей цели – построения гражданского общества, сохранения человеческих прав и свобод, принципов справедливости.

Обосновано необходимость децентрализации власти, отказа от пирамидальной и центропериферийной модели организации власти и переходу к сетевой модели – совокупности горизонтальных связей, предполагающей делегирование значительных полномочий органам местного самоуправления, наделения их правами, обязанностями и ресурсами, что будет способствовать формированию социальной ответственности у граждан за непосредственное участие в осуществление власти. Процесс построения гражданского общества в Украине предполагает также активную гражданскую позицию и социальную ответственность украинской элиты, критерием зрелости которой является наличие социального интереса, способность решать общезначимые вопросы.

Подчеркнуто чрезвычайно важное значение в процессе построения гражданского общества в Украине усиление социальной ответственности в деятельности бизнес-элиты, политических партий, гражданских организаций и христианских церковь. Они должны нести социальную ответственность за формирование у человека потребности быть субъектом экономической, общественно-политической деятельности, контролировать деятельность власти и чувствовать ответственность перед будущими поколениями за процесс модернизации общества, морально-этическое воспитание граждан и формирование у них активной гражданской позиции.

Определенно, что полноценное функционирование гражданского общества в Украине предполагает наличия критической массы социально ответственных личностей, преодоление клановости и корпоративности

определенных социальных групп и формирования общественнозначимых интересов в социальных субъектах.

Ключевые слова: ответственность, социальная ответственность, социальный субъект, гражданское общество, социальный интерес, личность, субъект-объект-субъектные отношения, социальный капитал, дискурсивно-коммуникационные практики, национальная элита, общественные организации, христианская церковь.

SUMMARY

Sabadukha O. V. Social responsibility as a factor of the civil society development. – Manuscript.

Dissertation for the Degree of Candidate of Philosophical Sciences, specialty 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History. – Zhytomyr Ivan Franko State University Ministry of Education and Science of Ukraine. – Zhytomyr, 2014.

The thesis is devoted to development of problems of social responsibility as a factor of the civil society development. The analysis of social responsibility is based on the concept of spiritual and practical development of peace in the context of subject-object-subject relations between the economic activities subjects. We prove that the social responsibility is inherent to the individual with developed personality of the essential powers and who is motivated by social interests. It is established that a person has a social responsibility to take towards the society in general and future generations. Social responsibility is investigated in conjunction with the discursive and communicative practices, civil society in Europe and Ukraine.

We ground the necessity of decentralization of power and transmission of a significant amount of authority to local communities so that contributes to the formation of citizens social responsibility for the processes of government. We analyze the role of such factors of civil society in Ukraine, as increasing social responsibility of the state and its agencies, politicians and community leaders, local authorities, business elites, political parties, public organizations and Christian churches.

It is determined that the development of civil society in Ukraine is possible only within the existence of a critical mass of socially responsible individuals, overcoming clan and corporate benefit of certain social groups and the formation of social interest in public entities.

Key words: responsibility, social responsibility, social subject, civil society, social interest, the person subject-object-subject relations, social capital, discourse and communicative practices, national elites, civil society organizations, the Christian church.

